

Service-learning:

Student en maatschappij in verbinding

<https://www.kuleuven.be/onderwijs/sl>

<https://www.facebook.com/servicelearningKUL/>

Ondersteunen van docenten in ontwerpen & begeleiden van reflectie

*Rebecca Ressler - D00, KU Leuven
19 September 2019*

Overzicht

- Kennismaking en uitwisseling
- Reflectie: what's in a name?
- Verschillende stappen in **designproces**
  - Leer- en vormingsdoelen
  - Waar staan mijn studenten?
  - Vormgeven van reflectie
  - Begeleiding en evaluatie van reflectie

Vertaalslag eigen
OPO

Tour de table

❖ Stel je zelf kort voor:

❖ Instelling & rol?

❖ Op welke manier werk je reeds rond reflectie?

❖ Wat houdt reflectie voor jou in ? www.pollev.com/reflectie

Reflectie als balanceeract

Tussen subjectiviteit en objectiviteit

*“learners are focusing **too exclusively on their thoughts, opinions, feelings and experiences** without taking the surrounding context (sufficiently) into account, or to put it more generally, ‘the bigger world’.”*

*“objectification’ happens when learners **pay attention too exclusively to what’s going on outside themselves** without relating properly to themselves (as when they only think logically and are personally detached for example).”*

Jakube, A., Jasiene, G. & Taylor, M.E. (2016). Holding the space. Facilitating reflection and inner readiness for learning. Ghent: Sintjoris, Graphius.

Verskil reflectie & kritisch denken

- *Reflectie mbt praktijkervaring:*
  - Vertrekt vanuit de persoonlijke en emotionele connectie op concrete ervaring
  - Komt tot zijn recht als je het ervaart als iets van jezelf
  - Geeft ruimte geven aan het denkproces an sich
  - Gaat over het systematisch verbreden, verdiepen en holistisch benaderen van de ervaring
- *Kritische reflectie in service-learning:*
  - In vraag stellen van eigen assumpties
  - Bevragen van 'het waarom'
  - Vanuit een specifieke ervaring
  - Naar een specifiek gericht doel mbt academische, maatschappelijke en persoonlijke
- *Kritisch denken* (Facione, 2015)
  - Vertrekt vanuit de focus op het rationeel analytische
  - Meer generalistische insteek
  - Rugzak van ervaringen
  - In vraag stellen van assumpties
  - Rekening houdend met disposities:
    - Geneigdheid tot
    - Sensitiviteit voor
    - Vermogen om

Ontwerpen

Educational Development Unit

KU LEUVEN

Verschillende stappen in design

STAP 1: Leerdoelen en vormingsdoelen

STAP 2: Waar staan mijn studenten?

STAP 3: Vormgeven van reflectie

STAP 4: Begeleiden en evalueren

Geen benchmark, maar aandacht voor eigen context!

The image features a scenic landscape of a bay with mountains in the background and a sandy beach in the foreground. The sky is a deep blue, and the water is a lighter blue. The text is centered in the upper half of the image. The background is decorated with white, hand-drawn style lines and dots of varying lengths and sizes, radiating outwards from the center.

TAKING
TIME TO
REFLECT AND
CHANGE
COURSE

STAP 1: leerdoelen/vormingsdoelen

Waar zit de reflectiecomponent?

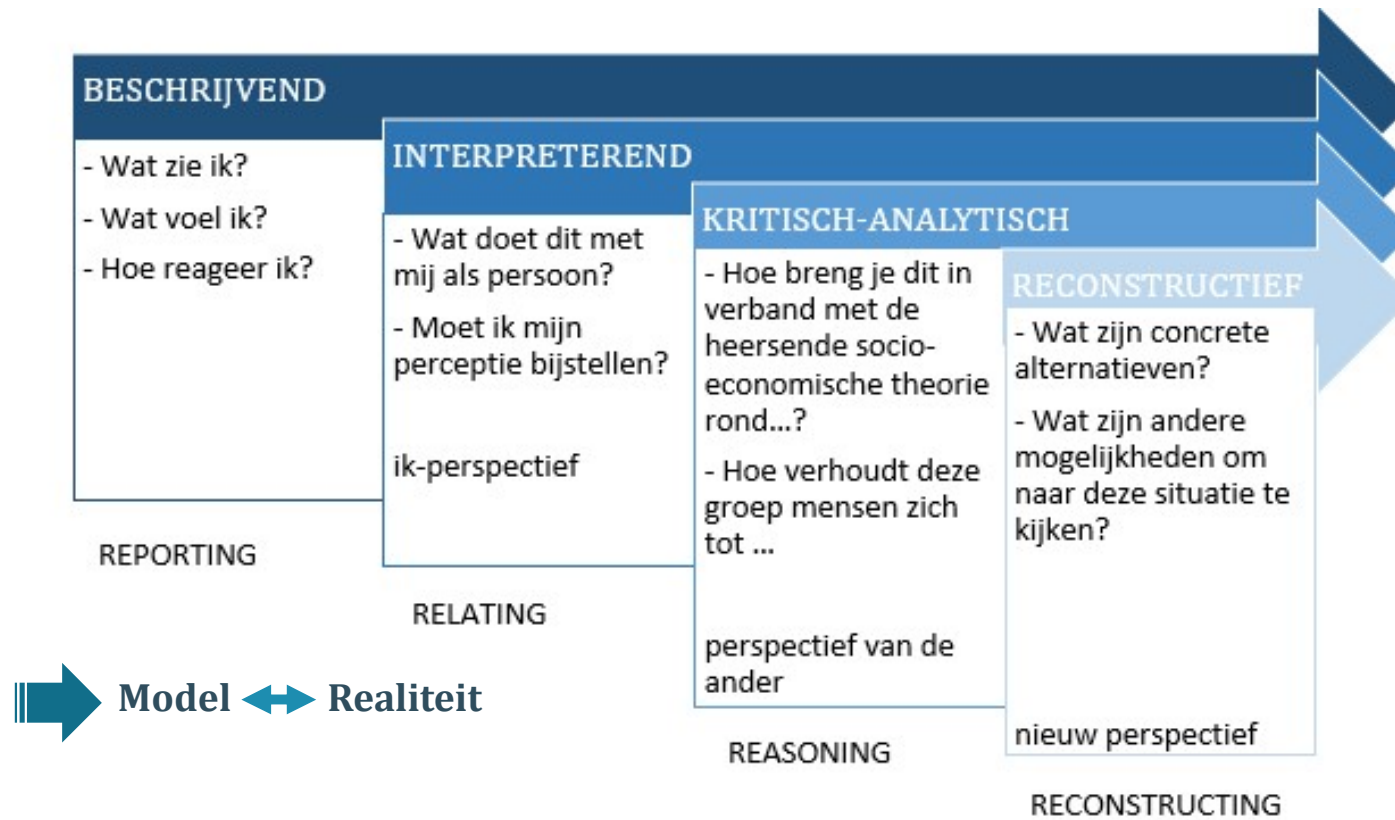
- Is reflectie een **doel** op zich?
  - Wat heb je opgenomen binnen ECTS?
  - Welke benadering van reflectie zoek ik cfr onderscheid kritisch denken
- Is reflectie een **middel** om de leerdoelen te bereiken?
  - Een manier om te leren uit een ervaring
  - cfr service-learning, reflectie als leermechanisme om 3 componenten
zelf – maatschappelijk – academisch te verbinden

Welk niveau van reflectie is nodig...

- Opdat de studenten de juiste leeruitkomst behalen?

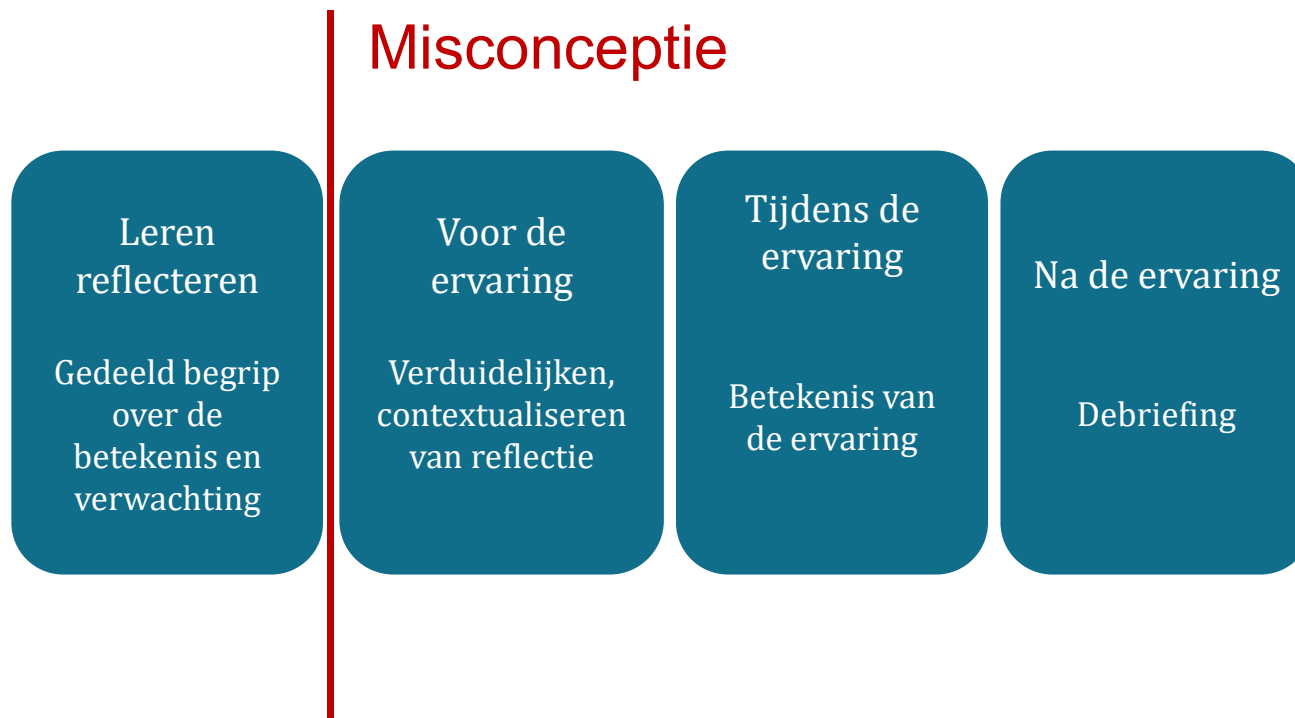

Niveaus van reflectie

Infographic voor docenten en studenten met concrete vragen bij elk niveau

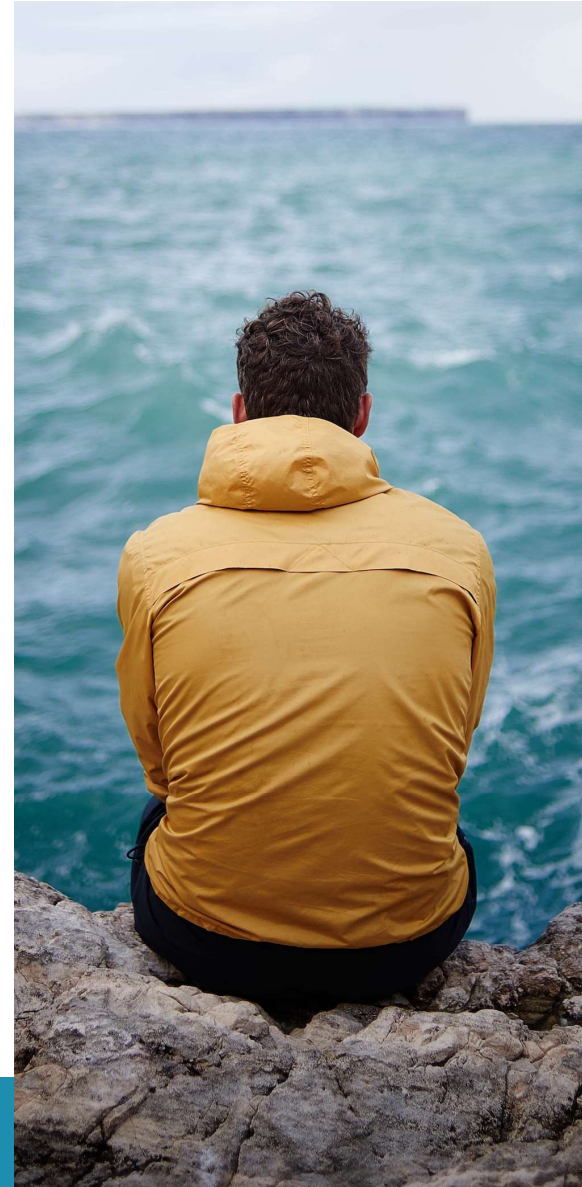
4 leerfasen van reflectie

STAP 2: Waar staan mijn studenten?

- Situeren van beginsituatie
  - Reflectie binnen de opleiding
    - Cfr. artikel over scaffolding
  - Plaats van OPO/OLA binnen opleiding
    - Welke ervaring hebben mijn studenten reeds met reflectie?
  - Realistische verwachtingen mbt niveau van reflectie

! opmerking: emotionele maturiteit
“Reflection can never be imposed, only kindly invited”

STAP 2: Waar sta ik?

- Hoe vertrouwd ben ik met reflectie?
- Belang van modelleren om reflectie mogelijk te maken

STAP 3: per leerfase strategie bepalen

- Hoe vaak ga je hen laten reflecteren? Eenmalig/meermaals, voorkeur voor 'less but in a better way'
- Wat vraag je hen te doen, wat willen ze zelf doen en wat kunnen ze zelf doen? Vorm (cfr supra)
- Wanneer? Tijdens lesmoment, voordien of nadien
- Wie neemt deel? Individueel/groep
- Hoe ondersteunen? Zie stap 4

Enkele richtlijnen

- Probeer vragen te ‘personaliseren’ naar iets wat betekenis geeft aan de student zelf bvb ‘waarin voel ik me aangetrokken in dit project?’
- Probeer assignments te ontwikkelen op zo een manier dat de student nog voldoende persoonlijke keuzes kan maken mbt inhoud en vormgeving cfr supra
- Creëer een leercontext die het toelaat om te reflecteren
  - Voorzie hiervoor tijd
  - Openheid en vertrouwen faciliteren het reflectieproces en de diepgang
- Wees ervan bewust dat het woord ‘reflectie’ op zich al weerstand kan oproepen
  - kader duidelijk naar studenten toe hoe jij kijkt naar reflectie
    - meer dan alleen maar wat praten over hoe je denkt (belang van de systematiek voor het leren)
  - wat jij van hen verwacht

Onder welke 'vorm'?

Begeleiden & evalueren

Educational Development Unit

KU LEUVEN

Begeleiden/evalueren?

Erkennen van twee verschillende processen

1. Noodzaak van evaluatie:

- *“Reflective learning will not achieve full legitimacy within the academy until the assessment of reflective learning is secure.”* (Bourner T., [Assessing reflective learning](#))

2. Belang van ruimte voor het leerproces an sich:

- *“Assessment can jeopardise the quality of reflection” <-> “Assessment directs activities of students”* (J. Van Tartwijk et al, 2007; Boud & Walker, 1998)

Belang van afstemming tussen instructie, werkvorm, feedback, evaluatie!

Begeleiden, what's in a name?

Combinatie van instructie bij gekozen werkvorm én feedback

- Hoe zijn deze op elkaar afgestemd?
- Peilen ze naar wat je in de evaluatie verwacht terug te vinden?
- Heb je voldoende rekening gehouden met de kenmerken van je studentengroep? (voorkennis, grootte studentengroep)
- Heb je voldoende zicht op beschikbare ondersteuning?

Instructie Vb-en

A: schrijf je vooral wat jij vond van wat je gezien hebt

B: Reflect critically on your evolution from the perspective of the three knowings (why-how-whom) and indicate on a 5-point scale how strong your evolution was

Reflecting critically on your evolution means that you need to underpin and explain why you did or did not make progress and this for each of the three knowings.

C: 1. Wat hebben jullie geleerd uit dit project en wat zouden jullie zeker herhalen bij een volgend project?

2. Wat kon beter bij dit project en wat zouden jullie dus anders doen bij een volgend project en hoe?

Let op! Reflecteren is meer dan beschrijven !

Instructie Vb-en

D: In het derde deel tenslotte reflecteer je over je werkervaringen als stagiair. Daarbij verwachten we dat je expliciet aandacht besteedt aan de volgende elementen:

- je functioneren als '**professional**' binnen de stagevoorziening: reflecties op je eigen kennis, vaardigheden en inzichten m.b.t. het professioneel handelen. Bespreek daarbij minstens de professionele basisactiviteiten ;
- je functioneren met aandacht voor de **eigen 'persoon'** : reflecties op je professionele en persoonlijke houding, datgene wat je als persoon hebt ervaren, de rol van je eigen persoon in het proces.

E: Find case discussed in public media or academic literature, caught your attention because ...

Critically discuss how this case seems to be 'handled' based on the **description** in the article you selected - '**analysis**' – uncertainty? moral pluralism?

Instructie Vb-en

F: Belangrijk is wel dat je aantoont dat je grondig hebt gereflecteerd, dat je inzichten hebt getrokken uit de verschillende sessies en dat je nadenkt over de consistentie van wat je vertelt. Die consistentie zit bijvoorbeeld in het aanleunen van je acties bij wie je bent of wat je later wilt bereiken. Verwijs waar mogelijk naar concrete oefeningen, ervaringen, discussies uit de lessen, etc. om je verhaal mee te onderbouwen.

G: The essay starts from clear description (D), to integrate solid analysis (A) based on the theoretical framework of the course content (T). In addition, it clearly discusses personal insights (I) that were gained and how these influence personal opinion and behavior (P). Finally it is also made (reasonably to extremely) clear how, based on the insights gained in the sustainability process, an outreach to societal change and implementation might be started (S).

“The teacher needs to steer the student to the point where the student steers himself”

- Reflectie begeleiden -

Afstemming begeleiding/evaluatie

- Werkvorm afstemmen op evaluatie maar duidelijk onderscheiden
- Wie is evaluator?
  - Andere persoon dan begeleider: kwaliteitsvoller maar minder holistisch
  - Zelfde persoon als begeleider: meer holistisch maar bias omdat je proces ook onbewust meeneemt
- Tussenoplossing:
  - Verschillende actoren betrekken: checkpoints
  - Begeleiding en evaluatie koppelen

Begeleiden van reflectie – herkenbaar?

- Studenten reflecteren oppervlakkig
- Studenten antwoorden sociaal wenselijk
- Studenten reflecteren enkel in functie van de taak

We zien liever dat...

- Studenten **diepgang** vertonen in hun reflectie
- Ze oprecht en holistisch reflecteren en **niet sociaal wenselijk**
- Ze zichzelf een **continu proces** van reflectie aanmeten

Creeëren veilig klimaat

- Reflective atmosphere

“It’s about the educator being attentive all the time and responsive to the process of both the learning group and the individual learners as they develop.”

- Creëer een leercontext die het toelaat om te reflecteren: voorzie hiervoor tijd
- Openheid en vertrouwen faciliteren het reflectieproces en de diepgang
- Extra uitdaging voor grote groepen!

Ruimte geven om te groeien in proces

- Feedback: “Think of feedback as a conversation, not as a transmission of information” (Lefroy et al., 2015)
- Mogen falen

Rol als docent/begeleider

Volgende richtlijnen kunnen helpen:

- Neem zelf deel aan het reflectieproces, modelleer
- Waardeer expliciet de inbreng van de studenten, heb aandacht voor de studenten hun reactie
- Geef richting aan het gesprek zodat verschillende perspectieven aan bod kunnen komen
- Maak ruimte en tijd voor oprechte feedback tussen jou en de individuele student of binnen de studentengroep: zie feedback als tweerichtingsverkeer

Reflectie relevant maken

- Laat hen elkaar relevante topics bevragen (op basis van vorige jaren – wat speelt er?)
- Welke vrijheidsgraden heeft student? Op welke manier kan hij/zij het betekenisvol maken voor zichzelf?
- Probeer vragen te ‘personaliseren’ naar iets wat betekenis geeft aan de student zelf bvb ‘waarin voel ik me aangetrokken in dit project?’
- Probeer assignments te ontwikkelen op zo een manier dat de student nog voldoende persoonlijke keuzes kan maken mbt inhoud en vormgeving cfr supra
- Wees ervan bewust dat het woord ‘reflectie’ op zich al weerstand kan oproepen
  - kader duidelijk naar studenten toe hoe jij kijkt naar reflectie: meer dan alleen maar wat praten over hoe je denkt (belang van de systematiek voor het leren)
  - wat jij van hen verwacht

Sturen naar diepgang

- Sturing dmv vraagstelling
- Strategic questioning hanteren: doorvragen en uitdiepen
  - vb. Wat zorgt ervoor dat je .... ?
  - Vb. Wat heb jij nodig opdat jij anders zou....?
  - Vb. Welke evidentie heb je om aan te tonen dat je ...?
- Prompts ontwikkelen waarbij je reflectie stimuleert
  - Zetten aan tot schrijven
- Bespreek eerder gemaakte reflecties in de les

*“Reflective learning is not what happens to a student, it is **what the student does with what has happened**. When we assess reflection it is important that we do not assess the content of an experience but rather that we assess what the student has done with the content.”*

- Evaluatie -

Een rubric

	<i>Academisch</i>	<i>Persoonlijk/professioneel</i>	<i>Maatschappelijk</i>
Reporting/Beschrijvend Respond to the incident or issue by making observations, expressing your opinion, or asking questions.			
Relating/interpreterend Relate or make a connection between the incident or issue and your own skills, professional experience, or discipline knowledge.			
Reasoning/ Kritisch-analytisch Highlight in detail significant factors underlying the incident or issue. Explain and show why they are important to an understanding of the incident or issue. Refer to relevant theory and literature to support your reasoning. Consider different perspectives.			
Reconstructing/ creatief Reframe or reconstruct future practice or professional understanding.			

Ash, S. L., & Clayton, P. H. (2009). Generating, deepening, and documenting learning: The power of critical reflection in applied learning.

Een voorbeeld 1

	<i>Academisch</i>	<i>Persoonlijk/professioneel</i>	<i>Maatschappelijk</i>
Reporting/Beschrijvend Respond to the incident or issue by making observations, expressing your opinion, or asking questions.			
Relating/interpreterend Relate or make a connection between the incident or issue and your own skills, professional experience, or discipline knowledge.		reflectieverslag	
Reasoning/ Kritisch-analytisch Highlight in detail significant factors underlying the incident or issue. Explain and show why they are important to an understanding of the incident or issue. Refer to relevant theory and literature to support your reasoning. Consider different perspectives.			
Reconstructing/ creatief Reframe or reconstruct future practice or professional understanding.			

Ash, S. L., & Clayton, P. H. (2009). Generating, deepening, and documenting learning: The power of critical reflection in applied learning.

Een voorbeeld 2

	<i>Academisch</i>	<i>Persoonlijk/professioneel</i>	<i>Maatschappelijk</i>
Reporting/Beschrijvend Respond to the incident or issue by making observations, expressing your opinion, or asking questions.			
Relating/interpreterend Relate or make a connection between the incident or issue and your own skills, professional experience, or discipline knowledge.			
Reasoning/ Kritisch-analytisch Highlight in detail significant factors underlying the incident or issue. Explain and show why they are important to an understanding of the incident or issue. Refer to relevant theory and literature to support your reasoning. Consider different perspectives.	reflectieverslag		
Reconstructing/ creatief Reframe or reconstruct future practice or professional understanding.			

Ash, S. L., & Clayton, P. H. (2009). Generating, deepening, and documenting learning: The power of critical reflection in applied learning.

Oefening rubric

Individueel (15')

- ✓ Pas rubric aan eigen context aan
  - ✓ Concretiseer de niveaus
  - ✓ Pas eventueel de kolommen aan: wat is de focus van de reflectie?
- ✓ Bepaal je cesuur voor elk van de componenten:
  - ✓ Welk niveau van reflectie verwacht je van de studenten?
  - ✓ Concretiseer de inhoud in de cellen
- ✓ Komt dit overeen met de vooropgestelde leerdoelen?

Bespreking aan tafels (15')

Enkele tools

Journal entries
Refection markers

Educational Development Unit

KU LEUVEN

Continue karakter van reflectie

Werken met journal entries

- Belang van duidelijke instructie en structuur

Reflectie die gestructureerd wordt via
duidelijke richtlijnen & verwachtingen →
betekenisvolle reflectie (Hatcher et al., 2004)

- Gestructureerde journal entries:
  - beschrijven van ervaring
  - analyse waarbij ervaring gekoppeld wordt aan leerinhoud
  - koppelen van ervaring aan eigen waarden en normen

Reflection markers

- ✓ Toepassen op schriftelijke producten/verslagen van studenten
- ✓ Op zoek naar connecties die studenten maken → reflectie

*zichzelf, professioneel leren & academische
(ikv service-learning)*

Vb. *“The assignment they were engaged in was expository writing. I was shocked to see that they were learning this since I remember learning it in 5th grade. They would all eagerly raise their hands to tell us what expository writing was.”*

Reflection markers

- ✓ Toepassen op schriftelijke producten/verslagen van studenten
- ✓ Op zoek naar connecties die studenten maken → reflectie

*zichzelf, professioneel leren & academische
(ikv service-learning)*

Vb. *“The assignment they were engaged in was expository writing. I was **shocked** to see that they were learning this since **I remember** learning it in 5th grade. They would all **eagerly** raise their hands to tell us what expository writing was.”*

Emotie of gevoel: connectie tussen verleden en nu

Evaluatie: belang van prompts om reflectie te stimuleren

Oefening reflection markers

- Reflectieproducten studenten
- Individueel (10'): analyseer twee reflectieproducten
  1. welke reflection markers vind je?
    1. Connectie met zelf
    2. Connectie met gelijkaardige contexten
    3. Connectie met wereld
  2. Welke inhouden haalt de student aan achter deze markers?
- In duo's (10'):
  - bekijk de ander zijn/haar analyse
  - Wat valt je op?
  - Ga hierover in gesprek & wissel ervaringen uit

Referenties

Ash, S. L., & Clayton, P. H. (2009). Generating, deepening, and documenting learning: The power of critical reflection in applied learning.

Correia, M. G., & Bleicher, R. E. (2008). Making connections to teach reflection. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 14(2).

Facione, P. (2015). Critical thinking: what it is and why it counts

Harvey, M., Coulson, D., Mackaway, J., & Winchester-Seeto, T. (2010). Aligning reflection in the cooperative education curriculum. *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*, 11(3), 137-152

Jakube, A., Jasiene, G. & Taylor, M.E. (2016). Holding the space. Facilitating reflection and inner readiness for learning. Ghent: Sintjoris, Graphius.

Luken, T. (2010). Problemen rond reflectie. De risico's van reflecteren nader bezien. *Handboek effectief opleiden*, 52, 263-290.

Lefroy, J., Waitinig, C., Teunissen, P., & Brand, P. (2015). Guidelines: the do's, don'ts and don't knows of feedback for clinical education. *Perspectives Med Educ*, 4, pp. 284-299.

<https://www.kuleuven.be/onderwijs/onderwijsbeleid/doo/ondersteuning-implementatie-visie/reflectie>

Website: <https://www.reflecting.eu> – [Holding the space.pdf](#)

Website service-learning: <https://www.kuleuven.be/onderwijs/sl>

Bedankt & succes!

 doo@kuleuven.be

 www.kuleuven.be/doo

 [@kuleuven_doo](https://twitter.com/kuleuven_doo)